

slike tilhøve. Eit hus som er usamnd med seg sjølv, kan ikkje stå ved lag. Den svenske nøytraliteten er eit serstandpunkt som stengjer for samarbeid på brei basis. Dei økonomiske tilhøva er så ulike i desse landa at me ikkje ein gong kan arbeida oss fram til ein tollunion. Dei konkrete oppgåvene kan løysast best gjennom frie drøftingar i ei meir uformell form.

Etter det danske framlegget skal ein nordisk riksdag ha 85 medlemmer og eit fast sekretariat. Sjølve riksdagen skulle sitja saman 1 måned kvart år. «Dagbladet» seier i sin leiar 19. november at dette kanskje vert eit tak, men huset under, eksisterer det? Eg siterer:

«Et unionsparlament kunne kanskje tenkes etter en lang utvikling som hadde skapt en s a r t e t utenrikspolitisk, økonomisk og sosial utvikling i de nordiske landene.»

Bladet nyttar ordet humbug om tanken. Serleg sidan hr. Gerhardsen hevda at initiativet frå Hans Hedtoft snart ville føra til eit positivt resultat, finn eg grunn til å poengtera dette så sterkt. Kva som elles ligg i ordlaget, veit eg ikkje; men det kunne vera på sin plass å spørja om dette og be om svar.

Det skortar ikkje på organisasjonar i verda. Dei veks fram som paddehattar. Det skortar ikkje på resolusjonar eller talar. Når ein likevel når så lite langt, må det vera ein grunnfeil ein stad, og denne ligg i mennesket sjølv. Før ein gjer noko alvorleg med denne villmarka, vert konferansar gjerne overflatefenomen som fell for den minste påkjenning eller pust. Den y t r e utviklinga har lenge gått fram med stormsteg. Den i n d r e har lege meir i daudvatnet. Og mennesket sjølv må ta ansvaret; for det vil stort sett vera sin eigen direktør i eitt og alt. Det internasjonale samarbeidet kan ikkje gå stort snøggare enn mogninga i dei einskilte folka. F.N. har tydeleg vist at dei største ideala heng for høgt for mennesket i dag. Difor kjem vonbrota som ein kald dusj. Riksstyret må klårt seia frå korleis det har tenkt seg samarbeidet. Det er f o r m e n e for dette som her vert det avgjerande. Eit fritt samarbeid i ubundne former helsar eg og mitt parti med glede. A v g j e r d e n e må liggja innan dei nasjonale grensene, både formelt og reelt.

Til slutt vil eg berre seia eit par ord om skiftet av riksstyre. Der er eg stort sett samd i det som dei førre talarane har hevda og skal difor ikkje leggja til noko om denne sida av saka. Eg har i innlegget mitt ikkje vilja koma inn på dei ting som Riksstyret beinveges har nemnt i fråsegna si, såleis heller ikkje spørsmålet om ny valordning. Alle her i salen kjenner vårt standpunkt i den saka. Me er misnøgde med den valordninga me har, og me meiner at det er eit rettvisst krav at det norske

folket skal få ei valordning som meir er i samsvar med dei demokratiske prinsippa.

Gerhardsen: Jeg vil gjerne få nytte denne anledning til å si litt om statsministerskiftet, om fremgangsmåten og om begrunnelsen for at jeg ønsket å tre tilbake. Det er reist kritikk over den rent formelle fremgangsmåte som er nyttet, over at skiftet kom så plutselig og over at tidspunktet var uheldig valgt. Så vidt jeg kan forstå, er den formelle fremgangsmåten som er nyttet, helt korrekt. Det var Hans Majestet Kongen som i 1945 ga meg i oppdrag å danne regjering. Når jeg ønsket å fratruke meg, var det Hans Majestet Kongen som måtte få min avskjedssøknad. Dette er helt i samsvar med vår konstitusjon og helt i samsvar med konstitusjonell praksis.

Etter at Hans Majestet Kongen hadde godtatt min avskjedssøknad, var det min plikt og mitt ansvar å gi Kongen et råd om min etterfølger, som svarte til den parlamentariske stilling i landet. Jeg rådde ham til å henvende seg til Det norske Arbeiderpartis parlamentariske fører, Oscar Torp, og be ham danne den nye regjering. Dette er også helt i samsvar med konstitusjonell praksis. Når det gjelder den formelle fremgangsmåte, er det således ikke noe nytt som er skjedd i samband med det statsministerskifte som nå har funnet sted.

Det som kan sies å være noe utenfor det sedvanlige, er min begrunnelse for å tre tilbake, i alminnelighet har det vært en politisk avgjørelse i Stortinget eller av folket i valg som har ført til at en statsminister har søkt avskjed. Av en oversikt over statsminister- og regjeringsskifter fra 1907 går det fram at 1 statsminister har gått av personlige grunner — det var Chr. Michelsen i 1907 på grunn av sykdom, 1 har gått på grunn av uenighet innenfor regjeringen, 3 på grunn av valgresultatet, 10 på grunn av at de ble stemt ned i Stortinget, og så var det 2 nyutnevnelser på grunn av dødsfall.

Fra 1920 til 1935 skiftet vi regjering 10 ganger. Det vil si at regjeringene i denne tidsperioden satt i gjennomsnitt i om lag 1½ år. I 1935 gikk vi inn i en periode med såkalte langtidsregjeringer. Da stilles en overfor det problem å måtte skifte regjering, selv om den ikke har lidd nederlag ved et valg eller ved en votering i Stortinget. Når skal en da skifte? For mange vil det stå som naturlig at det skjer i samband med et stortingsvalg. Jeg hadde også det i tankene omkring stortingsvalget i 1949. Hvis regjeringspartiet — Det norske Arbeiderparti — den gang hadde lidd et nederlag ved stortingsvalget, hadde spørsmålet løst seg av seg selv. Men regjeringspartiet gikk styr-

ket ut av valget, og resultatet ble betegnet også som et tillitsvotum til Regjeringen, og da kunne den vanskelig gå på det tidspunkt. Under disse omstendigheter forekommer det meg å være en naturlig anledning like etter et kommunevalg. Det norske Arbeiderparti gikk styrket også ut av kommunevalget denne gang, og også av den grunn syntes jeg at tidspunktet for et statsministerskifte kunne være gunstig.

Mange har beklaget seg over at skiftet kom så plutselig. Men man kan da ikke mene at jeg skulle gå av litt etter litt. En statsminister — og dermed Regjeringen — kan heller ikke uten visse skadevirkninger «sitte på oppsigelse», selv for en kortere tid. Straks avgangen er på det rene, vil Regjeringen faktisk være et forretningsministerium med all den usikkerhet som dette fører med seg innad i regjeringen og departementene og utad i landet og i utlandet. Jeg kan nok forstå at en del av pressen kan ha ønsket seg en periode da den på grunnlag av rykter som sivet ut, kunne lage spennende politisk reportasje, men landets interesser kunne ikke være tjent med det. Etter min mening var det derfor maktpåliggende å slippe dette ryktemakeri ved så hurtig som mulig å få ut en korrekt offisiell melding. Pressemeldingen, som ble sendt ut gjennom NTB umiddelbart etter at jeg hadde vært hos Kongen, inneholdt de faktiske opplysninger om det som var skjedd. For at pressen med en gang skulle få en mer utførlig begrunnelse, ble det samme kveld holdt en pressekonferanse, der jeg også svarte på de spørsmål som ble stilt meg.

Det var imidlertid en ting i samband med denne pressekonferansen som kan sies ikke å være helt korrekt, nemlig at Oscar Torp var til stede og opptrådte som den nye statsminister, før Kongen offisielt hadde gitt ham oppdraget. Jeg tror statsminister Torp, som jeg, uten videre erkjenner at dette ikke var helt korrekt, men så må vi også be om at man forstår det motiv vi hadde. Det ville neppe ha vært tilstrekkelig og vel heller ikke korrekt, at jeg, som skulle gå, hadde sagt at den nye regjeringssjef ville fortsette uforandret den politikk som min regjering hadde ført. Det var for å hindre unødige spekulasjoner om viktige politiske spørsmål at vi begge tok del i pressekonferansen, og at vi også begge sa noen ord i Kringkastingen samme kveld.

Det reiser seg et par interessante problemer i samband med den alminnelige reaksjon på statsministerskiftet denne gang. For det første at det var så mange som ikke uten videre ville tro på det hr. Torp og jeg sa. Det skulle absolutt legges noe annet til grunn for det som var skjedd. Betyr ikke det at vi i alminnelighet ikke stiller strenge nok krav til oss selv

når det gjelder sannhet og alminnelig hederlighet i det politiske ordskifte?

Og hvorfor skal det være så vanskelig å godta at en mann av personlige grunner ønsker avløsning i en utsatt og byrdefull stilling som han har hatt i mange år? Hvis det er så merkelig og så utrolig, så burde det også gi oss noe å tenke på.

Når jeg nå må be Stortinget om lov til å begrunne min avskjedssøknad noe nærmere, beklager jeg at det jeg sier, må få en nokså personlig form. Det skritt jeg har tatt, skyldes ikke noen plutselig innskytelse. Det er modnet hos meg gjennom lang tid. Jeg har ofte nevnt mitt ønske for venner, kolleger og partifeller, men jeg har ikke funnet støtte hos noen. Så måtte jeg ta avgjørelsen å bestemme tidspunktet og fremgangsmåten alene. Jeg er ikke vant til det i slike gjøremål, så også av den grunn falt det meg tungt og vanskelig. Men det betyr også at jeg ikke har noen å dele ansvaret med. For så vidt som det er begått feil, så er jeg alene ansvarlig.

Jeg vil tro at alle uten videre vil godta at årene etter frigjøringen har vært vanskelige år. På toppen av de vanskeligheter som fulgte av krigen og okkupasjonen, kom den uhyggelige og spente internasjonale situasjon med forstyrrelser og økte vansker også på det økonomiske område. Under disse forhold har det vært nødvendig å treffe vedtak av den mest vidtrekkende og skjebnesvangre betydning for vårt folk. Det har vært mange om å dele ansvaret, men det ligger vel i sakens natur at Regjeringens sjef må føle ansvaret tyngre enn noen annen, og det sliter på sinn og nerver. Jeg har alltid vært overbevist om at de vedtak som er gjort, har vært riktige. For så vidt har jeg ikke hatt noen vanskeligheter. Men allikevel vil det være en grense for hvor lang tid en synes en kan holde ut en slik belastning. Noen har sagt at jeg ikke er robust nok. Det kan hende, det. Det kan ikke jeg selv uttale meg om, men hvordan skulle det menneske være som i en slik skjebnesvanger tid og i en så ansvarsfull stilling ikke føler at ansvaret sliter på en?

Det har forundret meg at så mange av dem som skriver i pressen ikke forstår noe av dette. Jeg synes pressekommentarene ofte forteller langt mer om dem som skriver, enn om de personer og begivenheter det skrives om. Hvor lite de har forstått de som nærmest sjikanøst fremhever at nervene mine ikke har holdt, og at jeg er en trett mann. Jeg håper at jeg gjennom mitt arbeid i Stortinget og i arbeiderpartiet vil kunne bevise at de har tatt feil. Jeg søker nemlig ikke hvile i den forstand at jeg vil ha en kortere arbeidsdag og færre oppga-

ver. Jeg ønsker bare å komme i en mindre utsatt og i en mindre sentral stilling.

Når det gjelder formodningen om at min tilbaketreden skyldes politiske motsetninger, så kan jeg bare gjenta det jeg tidligere har sagt: at den hverken skyldes politiske, organisasjonsmessige eller personlige motsetninger av noen art. Jeg må kunne ha krav på å bli trodd når jeg sier det så sterkt og så enkelt som jeg nå igjen har gjort, og med det burde vi vel bli ferdige med alle spekulasjoner omkring statsministerskiftet og skiftet i Regjeringen.

Jeg vil gjerne få nytte dette høvet til å rette en takk til alle dem som har hjulpet og støttet meg i de årene jeg har vært statsminister. All den velvilje og forståelse jeg har møtt, har gjort arbeidet langt lettere for meg enn det ellers ville ha vært.

Får jeg lov til å rette en misforståelse som har gjort seg gjeldende, ikke her i Stortinget, men i en stor del av pressen. Utenriksminister Lange hadde fått vite om statsministerskiftet på forhånd — heller ikke han lang tid i forveien, men han hadde fått vite det på forhånd.

Om det som er sagt om den formelle fremgangsmåte i dette ordskifte, har jeg for mitt vedkommende ikke stort å si, idet jeg finner det overflødig å gå nærmere inn på de etter min mening helt uriktige betraktninger som hr. Vatnaland gjorde gjeldende. Han har nemlig etter sitt eget innlegg ingen rett til å si at han deler de synsmåter hr. Lyng og hr. Utheim gjorde gjeldende. Hans ord gav uttrykk for noe langt annet enn det hr. Lyng og hr. Utheim hadde sagt.

De mange som har kritisert fremgangsmåten, vil jeg gjerne få spørre hvordan jeg skulle ha gått fram. Det kan være lett nok å kritisere, men hvis noen vil prøve på å anvisne en annen fremgangsmåte, skal de finne ut at det er ikke så lett å gi en slik anvisning, forutsatt at den både skulle være konstitusjonelt riktig og mer eller mindre være uten skadevirkninger.

Hr. Lyng siterte en avisuttalelse: «Ikke engang til på samme måten». Jeg vet ikke hva hr. Lyng la i det. Jeg går ut fra at hr. Lyng vil at også nye statsministerskifter skal skje på en konstitusjonelt riktig måte, og det var da ikke den rent konstitusjonelle side av saken han mente. Hva vedkommende avis tenkte på, vet ikke jeg.

Når det gjelder de ytre omstendigheter, vil jeg, som sagt, gjerne få lov til å gjenta min anmodning til dem i Stortinget som kan gi et råd her, om å gi en praktisk anvisning.

Hr. Utheim brakte inn i debatten noen politiske betraktninger på grunnlag av regjeringen Torps erklæring. Han nevnte også noen av de uttalelser jeg kom med i den talen jeg holdt

i Stortinget i september i fjor, en tid etter utbruddet av Korea-krigen. Hr. Utheims gjengivelse når det gjaldt min stilling til de fire nevnte statsmonopoler, var så vidt jeg forstod, ikke helt korrekt. Jeg tok uttrykkelig forbehold den gangen når det gjaldt kraftfôrmonopolet, som jeg sa ville bli fremmet. Når det gjaldt apotekmonopolet, sa jeg at Regjeringen var innstilt på foreløpig å la proposisjonen ligge. Når spørsmålet om apotekmonopolet først er reist i denne debatten, vil jeg gjerne få gjøre oppmerksom på at det spørsmålet snakket vi en del om i min regjeringstid, og jeg tror jeg kan si det slik at vi nærmest var innstillet på å sette spørsmålet om gjennomføringen av et apotekmonopol opp på neste års trontale. Hvordan statsminister Torp og hans regjering vil stille seg til det, kan ikke jeg si noe om.

Hr. Utheim nevnte også at han ikke kunne anerkjenne arbeiderpartiflertallets moralske rett til å gjennomføre de spørsmål som her var reist. Det er en ting som forundrer meg når det så ofte fremheves at Det norske Arbeiderparti ikke har et flertall av velgerne bak seg, nemlig det at det aldri blir gjort oppmerksom på fra samme hold at heller ikke de fire borgerlige partier tilsammen har noe flertall av velgerne bak seg. Betyr det at vi skal sette oss ned og la være å løse saker i Stortinget, eller hvordan mener en at en i praksis skal løse det problem? Men jeg tror at det under alle omstendigheter ville være nyttig for dem som representerer de borgerlige partiene, når de stadig skal holde fram at arbeiderpartiet ikke har flertallet av velgerne bak seg, dog å huske at de selv heller ikke har det.

Så brakte hr. Utheim inn spørsmålet om valgordningen. Som statsminister har jeg tidligere sagt at denne sak ligger i Stortinget, og at det ikke var Regjeringens oppgave å beskjeftige seg med den. For så vidt som en mener at dette er en vanskelig sak, kan statsminister Torp triumfere og følge mitt eksempel og si: Det er ikke min sak. Men nå er det blitt litt av min sak, som medlem av Stortinget og formann i Stortingets arbeiderpartigruppe. Jeg kan love hr. Utheim at Det norske Arbeiderparti så snart det overhodet er mulig, skal legge fram et konkret forslag til en ny valgordning, et forslag som forhåpentlig vil kunne danne grunnlaget for sakens behandling i komiteen og eventuelt i Stortinget. Om det forslaget vil kunne føre til en løsning av spørsmålet, det får da tiden vise.

I den erklæringen statsminister Oscar Torp på Regjeringens vegne har lagt fram for Stortinget, går det fram at Regjeringen i sin politikk både utad og innad vil følge de samme retningslinjene som den tidligere regjering. Jeg

er da enig med flere av de andre som har hatt ordet, i at det er liten grunn til på det nåværende tidspunkt å ta noen alminnelig politisk debatt på grunnlag av regjeringserklæringen. Det er så mye mindre grunn til det som en på nyåret får en trontaledebatt der en på grunnlag av neste års trontale vil få rik anledning til et bredt og alminnelig politisk ordskifte. Jeg kan derfor begrense meg til på vegne av Det norske Arbeiderpartis stortingsgruppe å si statsminister Torp at vår gruppe møter ham og hans regjering med full tillit og med ønsket om det beste samarbeid. Som ny formann for Det norske Arbeiderpartis gruppe, vil jeg også gjerne få gi uttrykk for ønsket om saklig samarbeid med de andre grupper i Stortinget.

Statsminister Torp: Etter den redegjørelse som tidligere statsminister Einar Gerhardsen nettopp har gitt Stortinget om statsminister-skiftet, kan jeg innskrenke meg til noen supplerende bemerkninger om dette. Da statsministeren hadde reist spørsmålet om å bli avløst, drøftet vi selvfølgelig også de virkninger dette kunne tenkes å føre med seg. Under det parlamentariske system som vi følger, må et slikt skifte av regjeringssjef nødvendigvis forelegges for organer hvor det deltar mange mennesker. Det kan ikke unngås at pressen på et forholdsvis tidlig tidspunkt skaffer seg kjennskap til saken og søker å finne forklaringer. På grunn av det internasjonale samarbeid som Norge er med i, sto det som særlig betenkelig om det skulle bli sendt meldinger til utlandet med kommentarer uten kjennskap til det virkelige forhold. Jeg var derfor enig med statsministeren i at så snart han hadde forelagt Hans Majestet Kongen sin anmodning om å tre tilbake som Regjeringens sjef, og hadde anbefalt meg som sin etterfølger, måtte det sendes ut en melding til offentligheten om saken. Det måtte gis opplysninger om grunnen til at statsministeren ønsket avløsning, og det måtte gis melding om at skiftet av statsminister ikke ville føre med seg noen endring i Regjeringens politikk. Jeg er enig med hr. Einar Gerhardsen i at det f o r m e l t sett hadde vært mest korrekt å vente til jeg hadde fått oppdraget fra Hans Majestet Kongen, før jeg ga offentlig uttrykk for den politiske kurs som jeg aktet å følge når jeg ble statsminister. Men alle vil sikkert innse at r e e l t kunne dette ha ført med seg misforståelser, usikkerhet og kanskje skadevirkninger for landet. Som hr. Einar Gerhardsen sa, var det bare jeg selv som kunne avgi en slik erklæring, det kunne ikke overlates til andre. For meg står det derfor slik, at det ikke var noen feil, men tvert imot en plikt å gi offent-

ligheten full beskjed straks saken var avgjort i realiteten. Og det var den da statsminister Gerhardsen hadde vært hos Hans Majestet Kongen. I de offentlige uttalelser som ble gitt samme kveld, synes jeg også — etter at jeg har sett på dem senere — at de riktige forhold kom tydelig fram.

Jeg så det som meget ønskelig om samtlige departementssjefer kunne fortsette i Regjeringen som før. Det ga jeg også uttrykk for. Slik som Regjeringen var sammensatt, mener jeg at det var en meget god regjering, hvor det var samlet en betydelig erfaring og innsikt. Men jeg ønsket også å unngå endringer for på den måten å gi det sterkest mulige uttrykk for at Regjeringen kom til å fortsette sin tidligere politikk. Jeg visste at en del av statsrådene ønsket å trekke seg tilbake av tilsvarende grunner som statsminister Gerhardsen hadde, eller ut fra helsemessige hensyn, men jeg håpet det kunne utstå i noen tid. I den første offentlige melding ga jeg derfor uttrykk for at jeg ville henstille til samtlige departementssjefer å fortsette, og at spørsmålet om ytterligere endringer i Regjeringen ville bli tatt opp senere. Fire av statsrådene, sjefene for Finansdepartementet, Fiskeridepartementet, Forsvarsdepartementet og Landbruksdepartementet, fant allikevel at de måtte be om å få avløsning. De hadde alle meget sterke grunner for dette, så sterke at det hverken ville være mulig eller rimelig å få dem til å avstå fra å få sitt ønske imøtekommet. Overfor en av dem måtte jeg allikevel gjøre de sterkest mulige henstillinger om å fortsette i noen tid av hensyn til landets interesser. Det gjaldt forsvarsminister Hauge, som i lengre tid hadde stått midt oppe i overmåte omfattende og kompliserte forhandlinger med de andre atlantehavslanene om vårt forsvarsberedskap, og de skulle fortsette videre. Statsråd Hauge lovet da også å ville fortsette inntil Stortinget kommer sammen igjen over nyttår. Jeg vil gjerne nytte anledningen til å gi statsråd Hauge honnør for at han imøtekom min anmodning. Jeg vet hva statsråd Hauge har gjort for det norske forsvar, og jeg vet også hvor vanskelig det er å finne en ny forsvarsminister som utad og innad fyller de store krav som det i dag stilles til sjefen for landets forsvarsberedskap. Jeg har imidlertid måttet godta statsråd Huges anmodning om å få tre tilbake. Spørsmålet om en ny forsvarsminister vil bli avgjort når Stortinget kommer sammen over nyttår.

I likhet med hva andre talere har gitt uttrykk for, hadde heller ikke jeg trodd at det skulle være nødvendig for meg å gi noen ytterligere redegjøring ut over det Regjerin-